

LADÁNYI MIHÁLY: ÉLHETTEM VOLNA GYÖNYÖRŰEN

Tíz év alatt megjelent hat verskötet legjavát tartalmazza ez a válogatás, ami óhatatlanul arra készíti a kritikát, hogy újból és még elemzőbben szembenézzen — most már akarva-akaratlan az eddigi összképet tekintve — ennek a költészetnek problematikájával, jellegzetességeivel, erényeivel és hibáival. Van mit átgondolni, hiszen Ladányi lírájának értékelése és még inkább értelmezése körül hol felerősödve, hol elhalkulva, de végeredményben folytatólagosan nézetkülönbség van. A legfontosabb vitakérdések, a legfőbb ütközőpontok ezek voltak: mennyiben korszerű ez a költői életforma és magatartás, hogyan és miért tud esztétikailag értéket teremtővé válni szemléletmódja, amely nem egy hibás elemet tartalmaz; zsákutca-e ez a költői út avagy tágasabb mezőkre is elvezethet, zártkörű kezdeti önmagát variálja-e a költő, vagy pedig érdemi gazdagodás, fokozatos kiteljesedés eddigi költészete?

Maradjunk mindjárt az utóbbinál. Már Ladányi pályakezdése is bizonyosága annak, hogy a költői önmegújulás képessége nagyban megadatott neki. A faluról fiatalon városba került költő természetes témaköre, hogy eldalolja az útra bocsátó szülőföldhöz, az otthonhoz, az emlékekhez való visszavágyódás és az új környezet idegenségének érzéseit. Ladányi is ezt tette eleinte. De míg az átlagköltők meg is állnak ezen a fokon és egyre inkább csak mesterkélten tartják ébren honvágyukat (ők a „gyolcsgatyájú lelkek”, akikhez az *Óda a mezőgazdasági költőkhöz* remek szatírája szól), addig Ladányi nem teszi rossz értelemben tartóssá, szokványérzelemmé ezt a dilemmát, hanem olyképpen oldja fel, hogy a származástudatból adódó elkötelezettséggel már a Város énekét kívánja eldalolni (*A szívedet röptesd magasba, Arckép, háttérrel, Megváltom a jegyem*). Vagyis nem külsőleg, hanem egyre inkább bensővé téve, átlényegítve adja ezt a nem lényegtelen s nagyon emberi konfliktust és a megoldást verseiben.

Ez a fokozatosan bensőbbé váló, mind mélyebben átértett és átgondolt lírai problematika általában is jellemző költői fejlődésére. Ha tehát az a kérdés áll előttünk, hogy megfigyelhető-e valamilyen kiteljesedés Ladányi eddigi pályáján, így válaszolhatunk: költői szemléletében és témavilágában alig-alig, viszont a rá jellemző élménykörnek mélyrehatóbb, intenzívebb végigfűrkészésében és kifejezésében feltétlenül. Ez persze egy költészet gazdagodásában nem minden, de most mégis azt hangsúlyoznánk, hogy nem is kevés! És ha helyünk lenne rá, a *Kávéház*, a *Kocsma-kert*, a *Nyugodtan üldögélünk*, a *Vers az eső és a szél dallamára*, valamint a *Végigment a kávéház magányosai közt* c. versek összehasonlító elemzésével — amire a versszituációk hasonlósága nemhogy lehetőséget nyújt, hanem egyenesen felkínálja magát — könnyen kimutathatnánk, hogy az analóg vershelyzet a külsőbb-tárgyibb szemrevételezésből és leírásból hogyan vált át az elmélkedőbb töprengésbe, végül már csupán szimpla lokális ürügyet, alkalmat adva a költői reflexiókra. Így csak a figyelmet hívjuk fel arra, hogy ezeknek a költeményeknek egymásutánja nagyon jól érzékelteti azt a költőt — intenzív értelemben vett — fejlődést, amiről beszélünk: mindaz, ami kezdetben jórészt pusztán megfigyelés, regisztrálás és így végeredmény, az később csak empirikus starthely mélyebben és távolabbra kutató gondolatoknak.

Vállalva az elkerülhetetlenül adódó leegyszerűsítés veszélyét is, Ladányi költészetének lényegét így fogalmazhatjuk meg: az eszményi jövő elérése érdekében a múlt bizonyos jelenségei iránti erős nosztalgiával bírálja a jelent. Ez persze nagyon sokféleképpen érthető, úgyhogy némi pontosításul máris a költőt idézzük:

*Bár sokkal jobb lett, mint a többi,
e korról sincs jó véleményem.
Nem lehetett tisztán szeretni
e nőt, ki szajhálkodik néha.*

(Meditáció)

Az eszményi jövőről így ír:

*Ha minden látszatot szemétre vet
a kommunizmus majd, a nagy megoldás
(Ha minden látszatot...)*

A múlt iránti nosztalgia illusztrálására a Petőfi-mottós *Seregek mögött* mind a tíz sorát ide írjuk:

*A bátorságodat sóvárgom én!
Mert éhezem és fázom eleget,
de nem ragyog szememben láng-szemed:
Fáradtan üldögélek, porlepetten,
sajátmagam torzójaként az estben.*

*A seregek mögött leszállt a por,
izzadt lovad nyomát a fű benőtte,
apadt-tőgyű tehénként néz a nap
ezekre a jól ápolt harcmeszőkre,
hol kettőskönyvelik a holtakat.*

A múlt, jelen és jövő előbb megfogalmazott viszonyának tartalma ezek után aligha érthető már félre. Ismételjük: Ladányi költészetének sarkpontja ez. S ha most az a kérdés következik számunkra, hogy miért korszerű Ladányi lírája, akkor innét elindulva adhatunk feleletet. Azért, mert e három elem, a három idősíks úgy alkot szerves egységet nála, hogy benne mindegyik egyenrangú, mellérendelt. Ha egyoldalúan az eszményi jövő dominálna, lírája elvont és utópisztikus lenne. Ha a jelen, akkor eluralkodna benne a l'art pour l'art, anarchista vagdalkozás; ha pedig a múlt, úgy túlhaladott, elavult mondanója volna. Így viszont — bár mind-ezeknek veszélye, sőt néha konkrét jelei, megnyilvánulásai is megtalálhatók nála — olyan elkötelezett közéleti líra kerül ki tolla alól, melynek jószándékú erkölcsi, sőt politikai indíttatása, és sok vonatkozásban igazságtartalma sem vonható kétségbe.

Kritikájának legfőbb céltáblája a mindent — benne a legvadabb embertelenséget is — jóváhagyólag tudomásul vevő, közönyös egykedvűségéből ki nem mozdítható, minimális egyéniség nélküli ember (*Pléhpofájúak, Quiz, Vers az eső és a szél dal-lamára, a Túloldalon* c. ciklusban levő *Óda*). Náluk jobban talán csak a szocializmus haszonlesőit gyűlöli, akik minden belső meggyőződés és erkölcsi tartás nélkül, ám annál jobb üzleti érzéssel rendelkezve élnek világukat (*Nyugodtan üldögélünk, Azt hiszem, semmi kétség, Parlando*). Velük szemben áll a naponta nehéz fizikai munkát végzők, de a jólétben mégsem dúskálkodók tömege (*Vasárnapi beszéd, Kaszt, Szép hűgaim*). Ladányi költészetének az az alfája és omegája, hogy az élet örömei minél inkább az utóbbiaké legyenek; s hogy ő, a költő ennek az ügynek szolgálatára tette fel életét. Úgy tudom, ő ma az egyetlen jelentős költőnk, aki napjainkra vonatkoztatva is következetesen használja a „proletár” kifejezést. Nem változatlanul persze, az elnyomott, kizsákmányolt proletár értelmében, hanem éppen a fenti kontraszt élesebbé tételére, például így:

*szép hűgaim, proletár-angyalok,
akik nem jártok divatszalonokba*

és olcsó taft-ruha
a megálmódott elegancia

(Szép hűgaim)

Múlt iránti nosztalgiájának egyik fontos összetevője, a népvezér költőmagatartás napjainkbeli lehetetlensége folytán érzett keserősége is ebben az összefüggésben érthető meg igazán. Ha önmagában, metafizikusan szemlélnénk ezt a motívumot — ami mennyiségileg is nagyon sokszor jelen van (pl. *Rezeda, Napló, Adótv, E korban, Blues, Nyugodtan üldögélünk*) —, azt mondhatnánk, hogy a költő visszafelé szeretné forgatni a történelem kerekét. Valójában azonban ez az érzés is azért kap hangot nála, mert szeretné, hogy azt az eszményi jövőt, amit vár és aminek a „munkás a hercege”, személyesen, verseivel is siettesse. S fájlalja, hogy ma már a költői szó nem lehet olyan közvetlen mozgósító erő, mint egykor, Petőfi idejében volt.

Ugyanez az indulat fűti akkor is, amikor úgy érzi, hogy ma már lankadóban van nálunk a határozott és következetes forradalmiság, és hogy

*érzelmeink dzsungelösvényét
benővi nélkülöd
a nyálás szeretet
és a megadó alázat selyemfüve
rothadó öklök lógnak a testeken
melyeket összemásztak a polgári illúziók tetvei
vagy zsebrevágott öklök aprópénzt kotorászó ujjakkal...*

(Zene gitáron)

Ez a feszítő indulat, amit a nemes cél és a szubjektíve meggyőződéses vallott — bár jó néhányszor, így az előbbi idézetnél is: vélt — igazság táplál, alkalmas arra, hogy egy bizonyos szintig elmenően nagyon komoly, nívós, értékes lírát teremtsen, természetesen a költői tehetség egyéb kritériumainak — pl. képfantázia, formaérzék, külső verselési készség — megléte mellett. (Ladányi egyébként ebben a tekintetben is mester. Egyáltalán nincs igazuk azoknak, akik verseiről szólva kép-szegénységről és puritán ritmikáról beszélnek.)

„Bizonyos szintig elmenően” — írtuk néhány sorral ezelőtt. És ezzel máris ott vagyunk annál a kérdésnél, hogy milyen további perspektívái vannak ennek a költői alapállásnak. Mert bár az eddigiekben Ladányi lírájának erényeiről volt szó job-bára, néhány probléma előzetes jelzése így sem maradhatott el. Alapvető ellentmondása benne rejlik már abban a megfogalmazásban, amit költészetének lényegéről mondtunk és itt megismétlünk, mostani gondolatmenetünk szempontjából a lényegyet kiemelve: „az eszményi jövő elérése érdekében a múlt bizonyos jelenségei iránti erős nosztalgiával bírálja a jelent”. A mához való kritikai viszony a kizárólagosság érvényével van meg nála, napjainkról nincs egyértelműen jó szava, éppen ezért — jóllehet az idősíkok említett egyensúlya megtalálható — más összefüggésben jelen és jövő közt éles szakadék van, amennyiben ehhez feltétlenül bírálólag, a más-síkhöz feltétlenül igenlően közeledik.

Ez a szemlélet szükségszerűen határt szab költészetének lehetőségei elé, esztétikailag sem lebecsülhető korlát a kibontakozás számára. Döntően ennek következménye, hogy a mindenoldalú gazdagodás elmaradt és csak intenzív kiteljesedés ment végbe lírájában, ami ugyan rendkívül fontos mozzanat, de nem pótolhatja a másikat. *Kizárólag* a költői-társadalmi *hiányérzet* nézőpontjából ugyanis mégoly nemes etikai indítattással és szép emberi cél tudatában sem lehet átfogó lírai világot teremteni. A magyar líra legnagyobbjai, Petőfi, Ady és József Attila — mint pozitív példák — egyértelműen bizonyítják, hogy még azokban a társadalmi korszakokban is kerülni kellett az ilyen egyoldalúságot, amikor egyébként az egyéni és társadalmi hiányérzetnek a mainál sokkalta nagyobb tere és jogosultsága volt. Ők

nemcsak a direkt nem-et és a tagadva állítást, hanem az igen-t és az állítva tagadást is ismerték — jelenükről szólva is! —, nagyon jól tudtak differenciálni ilyen vonatkozásban is, nem utolsósorban éppen ezért lettek a legnagyobbak.

Közhely lenne azt fejtegetni, hogy mai valóságunkban van mit helyeselni. A kérdés inkább az, hogy Ladányi költői szemléletének fejlődése olyan irányba megy-e, amely útbá ejti a jó meglátásának és befogadásának képességét. Olyan kiforrott költői egyéniségnél, mint ő, nehezen képzelhető el ez, ámbár Vas István *Kortárs*-beli kitűnő tanulmánya tökéletesen meggyőzőtt arról, hogy a költészetben nincs előre kiszámítható. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

BARI KÁROLY: HOLTAK ARCA FÖLÉ

Voltaképp zavarban van a kritikus, amikor Bari Károly kötetéről kell írnia: fiatal — nagyon is fiatal! — költőről lévén szó, legelőször is viszonyítási pontokat keres az ember, s ekkor meg kell állapítanunk, hogy ritka alkalom, ha első könyvével jelentkező fiatal költő verseiben ilyen intenzitással sugárzott, egyéni valóság-élményt fedezhetünk fel, vagyis ritkán láthatjuk fiatal költőknél a költői egyéniséget ilyen erősen, érzékelhetően kirajzolódni. S ha ehhez hozzátesszük, hogy Bari Károly mindössze tizennyolc éves, érthető a kritikus zavara: alig-alig találunk irodalmunk történetében analóg példákat. Mert tévedés ne essék: Bari kötetét olvasva, nem a cigánysors *egzotikuma* az, ami rabul ejt, hanem a cigányok sorsában, életében meglátott embersors tragikuma, ennek *művészi megfogalmazása*. A *Holtak arca fölé* tizenegyezer példányban szinte percek alatt elfogyott a könyvesboltok pultjairól, amiben nyilvánvalóan szerepet játszott bizonyos szenzációéhség; Bari költészetének legrokonszenvesebb vonásai közé tartozik, hogy egyetlen gesztusa sincs a szenzációvadászok számára: szerényen és nyíltan beszél az emberi sors megértett tragikumáról.

Ami tehát a legnagyobb és valóban megdöbbentő élményt adja a fiatal költő kötetében, az épp a szemléleti érettség: a valóságélmény, amelyet magával hoz (s amely, ha úgy tetszik, valóban egzotikus), általános érvényű megfogalmazást kap: verseiben a társadalmi réteg (a cigányság) kötése, ahonnan jött, és a „táltos fiú” hivatás hívása közti ellentmondás gyötri, mely mégis túl van már, szükségképp, *történelmileg* túl van az ilyési „nem menekülhetsz” zártságán, kiúttalanságán: „Rongyos cigánysátorok / homályába, hegedűk / vijjogásából élő / férfiak közé, akiknek / háta mögött megátkozott / szerelmek sárkányai / csatáznak, visszavágyódom / fekete putrik ágyaira...” De „nem tehetem, köt a jövőm” — írja, mert azt is tudja, hogy a jövő kötése *eleve* menekülést jelent — és nemcsak számára! —, menekülést a „vénséges-vén köhögős putrik” világából, s innen a vers (*Hegedűk vijjogásából*) végső, felszabadító optimizmusa, ami visszamenőleg igazolja a fájdalmas nosztalgiát, a visszavágyást is: „hej, testvérek, cigányok / ti azért induljatok táncba...” és: „cigánysors vöröslő mómora / tombold ki magadat!”

De a *Hegedűk vijjogásából*, ha némileg ars poetica jellege van is, közel sem a legsúlyosabb darabja ennek a kis gyűjteménynek, mely mindössze harmincegy verset tartalmaz: Bari már „alkati” szempontból is elsősorban nem annyira megnyilvánuló mérföldkő, sokkal inkább művészi igényességet. Ha el akarjuk helyezni mai líránkban, talán a Nagy László (az egyetlen név, akire a kötet „fülén” a népköltészet mellett hivatkozik) és a Juhász Ferenc neve által fémjelzett áramlatban áll; de alighanem hiába keressük a konkrét hatást, kimutatható tanítvány voltának nyomaikat, s inkább az emberi-költői alapállás és nem az eszközközvetétele köti Petőfihez és Radnótihoz is: Petőfihez, aki „Életünkben-kitörölhetetlen